

ОПОЗИЦІЯ «СТОЛИЦЯ – ПРОВІНЦІЯ» В РОМАНІ ВАЛЕРІЯ ШЕВЧУКА «КРОСВОРД»

Анотація. У статті досліджується опозиція «столиця – провінція» як знак маргінальної культури у творчості Валерія Шевчука на прикладі роману «Кросворд». Автор розкриває дану проблему з точки зору втілення усталених стереотипів урбанізованого простору. У романі столиця постає як місце інтелектуального росту особистості, а провінція перебирає на себе роль морального відпочинку людини.

Ключові слова: столиця, провінція, особистість, інтелектуальність, відпочинок.

Аннотация. В статье рассматривается оппозиция «столица - провинция» как знак маргинальной культуры в творчестве Валерия Шевчука на примере романа «Кроссворд». Автор раскрывает данную проблему с точки зрения стабильных стереотипов урбанизированного пространства. В романе столица является местом интеллектуального роста личности, а провинция берёт на себя мотив морального отдыха человека.

Ключевые слова: столица, провинция, личность, интеллектуальность, отдых.

Summary. In article the opposition «capital - a province» as a sign on marginal culture in Valery Shevchuk's creativity on an example of the novel «Crossword» is considered. The author opens the given problem from the point of view stable stereotypes urbanized spaces. In the novel the capital is a place of intellectual growth of the person, and the province incurs motive of moral rest of the person.

Key words: capital, a province, the person, intellectuality, rest.

Останнім часом науковці приділяють достатньо велику увагу проблемі та специфіці життя людини, а зокрема тому простору, в якому вона існує. Місце індивіда в сучасному світі можна окреслити двома поняттями: столиця та провінція. В такому контексті вони набувають статусу категорій. Н. Городнюк зазначає: «Загальна концепція простору може бути охарактеризована як відношення між центром і периферією, витоки чого дослідники знаходять ще в архаїчних моделях реальності [2]». За Великим тлумачним словником української мови (редакція Т. Ковальнової) «столиця» – головне місто, адміністративно-політичний центр держави; місце зосередження кого-чого-небудь; «провінція» – віддалений від столиці, великого культурного центру населений пункт; вважається як символ відсталості та обмеженості [1, с. 567, с. 648]. Столиця й провінція являють собою феномени ціннісного змісту так само як і бінарна опозиція «село – місто», або ж «природа – місто». Місто – простір, у якому взаємодіють та співіснують: інтелект і буденність, духовне та гріховне, бідність і багатство. Столиця набуває маргінального характеру, бо надає можливість існування протилежним категоріям. В значній мірі цю ознаку можна віднести й до провінції, котра існує на кордоні країни, на краю землі, будучи межею живого і неживого, життя й смерті, зовнішнього й внутрішнього світу.

У сучасному літературному процесі, як світовому так і національному, висвітлення проблеми людини «відбувається в основному в контексті міста, мегаполіса, яке в історичному суспільному розвитку як конкретної особи, так і людства в цілому, відіграє визначальну роль» [3, с. 129]. Наприклад, Ю. Доманський звернув увагу на опозицію столиці й провінції в «Повістях Белкіна» О. Пушкіна, в оповіданні А. Чехова «Пані з собачкою». Російська література порушує цю тему також у творчості М. Гоголя, Ф. Достоевського, Л. Толстого, що свідчить про її наявність у російській

класиці. В українській літературі опрацьовували парадигму «столиця – провінція» М. Стріха («Субкультура й меншини»), О. Соловей («Світ без літератури був би в ліпшому разі провінційним супермаркетом»), О. Забужко («Метрополія і провінція»). У вітчизняному літературознавстві відомі дослідження Н. Городнюк («Околиця як знак маргінальної культури у творчості В. Шевчука»), А. Соколової («Образ міста в міфосистемі В. Шевчука на прикладі роману «Стежка в траві»), В. Фоменко («Село й місто в науково-художніх рецепці Івана Франка», «Опозиція село-місто в творчості Пантелеймона Куліша»), А. Шевчука («Житомир і його околиця в творах мого брата») та інші. Що стосується творчості В. Шевчука, то цього не достатньо для того, щоб в повній мірі розкрити авторський принцип показу бінарності поняття «столиця-провінція».

Метою даної розвідки є показ опозиційності двох просторів людського життя на прикладі роману В. Шевчука «Кросворд», визначення позитивних та негативних сторін як столиці, так і провінції.

Валерій Шевчук написав цей роман у дощове літо 2000 року. Головні герої твору: хлопець і дівчина. Закінчивши університет, вони почали працювати в приміській школі. Цей роман можна віднести до київської тематики автора. А головне в ньому порушується проблема опозиційності столиці – Києва та провінції – містечка біля Києва. В «Енциклопедії символів, знаків, емблем» (за редакцією К. Корольова) вказується: «Протиставлення міста і села є, з одного боку, варіант опозиції «нове – старе», «краще – гірше», та водночас воно має зворотне значення: «гріховне – праведне» [6, с. 117]. Так трапилося і з головним героєм роману, який зміг відчутти усі сторони цього протиставлення. «Мене послали вчителем в одне із приміських містечок, зв'язане із Києвом електричкою [4, с. 6]». Потрап-

ляння одразу в інший соціальний простір дає змогу героєві порівняти, знайти спільне й відмінне між міським та провінційним способом буття, з метою визначення власного «Я» у світі. Для головного героя це було закономірно, бо хоч він народився і не в Києві, а в Житомирі, різницю між містом і провінцією спіймав одразу: «...бо не відаю реалій сільського життя, будши споконвічним мішухом [4, с. 31]». Можемо констатувати той факт, що головний герой одразу визначив власні рефлексії по відношенню як до столиці, так і до провінції. Київ вабив хлопця книгарнями, бібліотеками, дівчатами на вулицях, яких вважав найпрекраснішими: «...а гарніших дівчат за киянок, здається, у світі немає [4, с. 11]». Для нього основним була змога отримати від столиці не безліч друзів чи гулянок, а насолодитися її культурною могутністю: «Ще в Києві мене вабили бібліотеки, бо, як казав, книжок, щоб не обтяжуватися купував мало, хіба те, що обійти не міг, а спрага до читання залишилася непогамована – її я й гасив, як пияк у пивниці, таки по бібліотеках... [4, с. 11]». Приїхавши в провінційне містечко, шевчуків герой відчув на собі безмежну силу природи, лісу, який побачив крізь вікно свого нового помешкання. «... яка втіха сховатись у домі, відсунути фіранку й дивитися на запалений барвами ліс, коли була осінь, чи на ліс голий і сірий, коли почалася зима [4, с. 7]». Головною характеристикою провінції є близькість людини до землі, ґрунту, природи. Ця властивість провінційного простору (а простір – це одна із основних форм існування; відсутність яких-небудь обмежень та перешкод [1, с. 545]) також досить амбівалентна. З одного боку, провінція ніколи не відривається від землі, проростає з ґрунту, отримуючи життя, силу та енергію, а отже стабільність та витривалість. З іншого боку, вона просто вже не може існувати поза землею – провінція пішла в землю, а тому несе на собі відбиток важкості та інертності, сірості людського життя. Проживши деякий час у провінції, герой говорить: «... поки що нічого такого не відшукав, хіба сіру нудьгу [4, с. 9]» або «... весни тут нема ..., а є тільки порожній сірий простір, порожня вулиця, замерзле озеро, через яку прокладено сіру стежку [4, с. 12]». Весна – пора розквіту нового життя, якого спочатку хлопець не відчув. Рятувала від цієї сірої пустки лише електричка, що кожного дня переносила своїх пасажирів до столиці. «Саме тому гостро захотілося втекти..., електричка на Київ от-от має прибути. І я вже тікав од цієї сірої тиші, бо запраг вулиць інших, наповнених автомобілями та людьми... [4, с. 13]». Провінційне повітря викликало в хлопця почуття самотності та невизначеності. Він почав замислюватися над причиною людської згуртованості, що являла собою страх перед самотністю, над тим, чому їх тягне до столиці; він боявся вмерти в глушині, боявся сільських убогих кладовищ. З кожним разом він все частіше й частіше тягнеться до Києва, поблукати його вулицями, піти до улюбленого університетського Ботанічного саду: «... і

мене поривало вирватися із цієї станції, малого поля, щоб таки втопитись у великому місті, на цвинтарі велетенському, серед шумних людних вулиць і серед миготливих реклам у жвавій рухливості юрби, хоч все це лишень декорація [4, с. 14]». Хлопець тікав із глушини, яка гнітить його, але тікав у свій Київ, де він міг відчути необхідну для нього самоту – в цьому була іронія життя головного героя. Для нього провінційний простір став водночас і комфортним (спокійним, поступовим), але й надзвичайно гнітючим. Як тільки на нього починали тиснути самота та гризоти, герой їхав до Києва, блукав Бальзаківською вулицею, бульваром Шевченка, і, звичайно, улюбленими алеями Ботанічного саду.

Позитивом провінція постає завдяки коханню, яке зародилося та розвивалося під її впливом. Дівчина Іра, в яку закохується головний герой, постає перед читачем цікавою людиною, зі своїми таємницями. Вона киянка і працює в провінційній школі. Щодня їздить електричкою зі столиці до містечка. Щоденний її маршрут нашттовує на думку про те, що вона кожного дня тікає з міста до провінції, а робота це лише причина цих втеч. Соціальний простір невеличкого містечка стає для Іри місцем духовного порятунку від життєвих колізій. Тут вона зустрічається з хлопцем, в лісі насолоджується весною та природою, лише тут Іра відчуває впорядкованість свого життя. В містечку дівчина почувається іншою людиною, такою якої її не знають там, у столиці. Знаходиться між чужими людьми для неї – це значить мати можливість залишатися закритою перед своїми проблемами, для кожного свого знайомого вона була різною. Внутрішньо герої роману належать до різних соціумів: провінція – столиця. Згадуючи про Іру, головний герой говорить: «... моя ускладненість внутрішня, а її зовнішня, я жив в собі, вона ж – стосунками з іншими людьми... [4, с. 10]». Можна припустити, що дівчину провінція, на відміну від столиці, притягувала своєю духовністю, не зіпсутістю та чистотою переконань, – це саме те місце, де вона могла розкрити свою сутність.

Локус провінції окреслено за допомогою образу лісу та будинку, в якому жив хлопець. Весна, ліс, загалом природа викликає народження чогось нового. Це нове почуття вирвало героя із сильного зашморгу самотності. Для прогулянок пара обрала не міські вулиці, а провінційні, хоча тут такі речі надто очевидні для чужих очей. Ліс став для них тим пристанищем, де можна було насолодитися своїми почуттями: «... узяти її за руку та й привести у весну, до дерев, вихопити її з полону й натиску стихій житейського моря [4, с. 33]». Тут, в лісі, герої нарешті відчули свіже повітря весни, зник присмак і запах вугільного пилу. Провінційна природа поєднала їх: «... бо зв'язані не лише цим лісом чи Києвом... [4, с. 16]».

Людська душа прокидається тільки на лоні природи, де втрачається відчуття механічності життя і приходиться почуття гармонії між різними

соціальними просторами. Любов до навколишньої природи та принцип єдності з нею людини, «природний» спосіб життя стає запорукою злагоженості душевного стану.

Одним із важливих аспектів аналізу протиборства столиці й провінції є стосунки їх мешканців. На думку О. Шпенглера «людина з сільської місцевості і людина з міста – різні істоти [5, с. 114]». Ця різниця стає помітною між головним героєм роману, Ірою та провінціалкою, жінкою, в будинку якої мешкав хлопець. Для кожного з них світ вміщувався в тому, що було найцінніше. Для головного героя це був інтелектуальний Київ, а потім кохання до Іри, що розвивалося в провінції. Світ його господині вміщався в чотирьох стінах її дому: «... більшого простору для екзистенції не потребувала [4, с. 35]». Для Ірини все було набагато складніше. Головний герой так і не зміг до кінця зрозуміти світоглядних позицій дівчини. Для нього її внутрішня гармонія була чарівним містом, але сама дівчина не давала йому можливості пізнати її в столичному просторі. Познайомивши Іру з гос-

подинею, він побачив разючу різницю між цими людьми. «... тут у цьому барлозі зійшлося те, що я назвав любов'ю та смертю, два міста – зруйноване і яке тільки починає будуватися, і це зовсім не руїни, котрі відбудовуються, а щось цілковито нове. Тобто, в цій кімнатці помістилося два міста: одне зруйноване – дух господині..., і дух чарівної молоді істоти, дух тіла юного, яке прагне любові...[4, с. 8]». Тобто до зруйнованого міста можна віднести провінцію, а дух молоді істоти – столиця.

Таким чином, опозиція «столиця – провінція» для героїв роману розглядається з суб'єктивної точки зору. У творі В. Шевчука ми не простежимо усталеної негативної характеристики ні столиці, ні провінції, бо кожне поняття містить і негативне, і позитивне. Столиця та провінція – це спосіб життя, мислення, розвитку, це скоріше стан душі людини, а не просто географічні поняття. Тому людина, її місце в урбанізованому та провінційному соціумі стануть предметом подальших наших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник української мови / Упор. Т. В. Ковальова. – Харків: Фоліо, 2005. – 767 с.
2. Городнюк Н. Околиця як знак маргінальної культури у творчості В. Шевчука // Режим доступу : www.nbuv.gov.ua.
3. Фоменко В. Універсальність урбаністичної тематики в літературному процесі / В. Г. Фоменко // Вісник Луганського національного університету імені Т. Шевченка. Філологічні науки. – 2009. – № 14 (177). – С. 129–134.
4. Шевчук В. Кросворд / В. Шевчук // Кур'єр Кривбасу. – 2001. – № 140. – С. 3 – 41 ; № 141. – С. 3 – 57 ; № 142. – С. 3 – 57 ; № 143. – С. 3 – 49.
5. Шпенглер О. Закат Европы. В 2-х т. – Пер. с нем. – М.: Айрис-пресс, 2003. – Т. 2. – 624 с.
6. Энциклопедия символов, знаков, эмблем. – М.; СПб., 2005. – 608 с.

Стаття надійшла до редакції 20.04.2011